

9

A

MAGYAROK ELSŐ HADJÁRATAI
EURÓPÁBAN.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.

MÁTYÁS FLÓRIÁN,

II. TAGTÓL.

(Olvastatott a Magyar Tud. Akadémia II. osztálya 1898. június 13-án tartott ülésén.)

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1898.

ELŐZMÉNY.

Most mulik negyven éve, hogy akadémiánk minket tudományos intézetünk gyakornokai, vagyis levelező tagjai közé beiktatott. Ezt azon reményben tette, hogy ünnevelt szaktudósai műveiből okulva, mi is egykor számot tevő rendes taggá képezzük ki magunkat. Mivel pedig a mértékadó körök esékélységünkben oly nyugtalan vitatkozóra találtak, kit hatalmi eszközökkel elnémítani nem lehetett, közömbös mellőzéssel igyekeztek jóvá tenni, mit a választásnál elhibáztak.

Sérelmes eljárásnak tarták ugyanis akkorban ha alsóbb rendű egyén magasb rangú tudós véleményét nyilvános bírálattal gáncsolni merészelte; alázatos meghódolást követeltek a levelező tagtól. Ezen tekintély-uralom következménye volt azután azon tengődés, mely hazai történettudományunkat Pray és Katona óta, majd egy egész századon át, előhaladásában késleltette. Mert a tudomány nem egyéni ingtag vélemények makacs fentartásával, hanem tanulással, okulással, alaptalan nézetek feladásával gyarapodhatik.

Ma, hula akadémiánk felvilágosultabb intéző köreinek, a felfüdözésekkel együtt jár a gondoskodás is ezek fentartásáról és megörökítéséről. A baladás ezen biztosítása pedig csak a tudatlanság okozta tévedések, és a hiru elbizakodottság által kieszelt ábrándok kiirtásával szokott sikerilni. Nincs tehát ok neheztelésre, midön élő kartárs téves nézeteit, tudományos értekezésben, szó szerint idézzük és czáfoljuk. Mert elismert dolog, hogy a leleplezett történeti igazság megállapítását nem hízosíthatjuk, míg a helyét dudvaként elfoglalt ráfogásokat el

nem távolítottuk. Személyes sérelemről tehát szó sem lehet ott, hol a bírálathoz csak a nagy közönség ítétele alá sajtó útján bocsátott mű egyes adataira irányul.

Ezen, históriánk fejlődésére nézve kedvező körülménynek, az objektív bírálathoz szabad gyakorlatával kapcsolatos történeti megállapítások sikerültének, köszönhetjük, hogy nem épen rövid előkészülésben töltött levelező tagság után jelen értekezésünkkel akadémiánk rendes tagjai közt helyet foglalhatunk. Előadásunk egyetlen tárgya:

A magyarok első hadjáratai Európában.

Nyugati és keleti történetírók magyar elődeink két különös hadjáratairól értesítenek. A nyugatiak a morvák ellen intézett támadást tartják elsőnek; utána sorolják fel a bolgár háborút. A keletiek megfordítva előbb a magyarok bolgárországi — és viszont a besenyőkkel társult bolgárok magyarföldi hadjáratait említik; melyek után őseink lakóhely-változtatása és a Szvatopluk birodalmában végbevitt pusztítása következett.

Határozott évszámítás alatt közli a történetírók mindkét csoportja az elsőül hirdetett háborút. Mivel azonban a hadakozó felek különbsége mellett a számítások is különbözők: a két ellentétes állítás egyike lehetetlenné teszi a másikat. Mert egy nemzet védő vagy támadó hadat viselhet ugyan egyszerre többek ellen; mint ez például Mária Terézia trónra léptekor is történt, de kétségtelen dolog, hogy két külön időben viselt háboru közül csak az egyik lehet első. És itt méltán kérdezhetjük: melyik csoportnak van tehát igaza? Hogy ezen kérdésre megokolt feleletet adhassunk, meg kell ismertetnünk olvasóinkkal előbb a nyugati írók, azután a keletiek előadásait.

A morvákat 860-ban hódítja meg Lajos a német király. »Idősebb Lajos, Lothár császár testvére, győztes hadakat viselt gyakorta a szlávok ellen. Mert benyomulván a Marahánok tartományaiba fegyverével mindent meghódított, és miután Rastiz nevű fejedelmeket elfogta, megvakíttatta.« 860. Ludovicus senior frater Lotharii imperatoris bella plurima strenuissime peragit contra Sclavos. Siquidem Marahensium regna

ingressus armis cuncta perdomuit, captoque principe nomine Rastiz, eum caecari fecit. Annal. Magdeb. Pertz. XVI. Szigebert is egy év különbséggel: »859. Ludovicus rex Germaniae plurima proelia contra Sclavos strenue gessit, et capto principe eorum Rastiz nomine, propter violatam fidem oculos eruere iussit.« Pertz. VI.

I.

Német és olasz tudósítások a magyarok elsőnek tartott hadjáratairól.

A Fuldai évkönyvek folytatója, a normannokon Löwen-nél a Dyle folyó mellett vett győzelem után (891,¹⁾ felemlíti Arnulf császár karácsonyi inneplését Ulmban, és a morvák ellen intézett hadjáratot a következő 892-dik év július havában, midőn a magyar segédesapatok is a császáriakhoz csatlakoztak.²⁾ Ugyanezen évszámot jelölik az Alemanni évkönyvek is.³⁾

Megemlíti ezen elsőül jelzett hadjáratot Liutpránd páviai diakon is, azon kibővítéssel, hogy nem lévén Arnulf elég erős a morva fejedelem legyőzésére, a magyarokat hívta segítségül. »Arnulf, az északi népek legerősebb királya, mivel a magát vitézül védő morva herceget meghódoltatni nem bírta, a magyar nemzetet hívá segítségül; ha segítségnek lehet nevezni

¹⁾ Szigebert három évvel későbbre teszi a Normann vereséget: 895. Arnulfus rex a Baiaria contra Normannos pugnaturus properat cum valido exercitu. Quos super fluvium qui Tilia dicitur adorsus, tantum ex eis stragem fecit, ut ex innumerabili multitudine vix superasset qui ad classem adversariorum nuntium ferret. Pertz. VI.

²⁾ 892. Rex de Francia cum victoria, in Alamannia curte regia Ulma honorifice Natalem Domini celebravit. Inde assumtis Francis Baiariis Alamannis mense Julio Maravam venit. Ibi per quatuor hebdomadas — Ungaris etiam ibidem ad se cum expeditione venientibus, omnem illam regionem incendio devastandam versabatur. Pertz. I. 408.

³⁾ 892. Arnulfus rex contra Maravenses pergebat cum exercitu, terramque devastavit. Pertz. I. 52.

azt, mi az ő halála után úgy saját nemzetére, mint a dél-nyugaton lakó népekre nagy veszélyt hozott; sőt végpusztulásukat okozta. Zventebáld legyőzetett és adófizetővé lett.¹⁾

Szigebert is a diákonnal tart: »Mivel Arnulf nem volt elég erős, hogy Zventebáldot meghódítsa, a magyar nemzetet hozta be ellene az országra.²⁾

A diákon szenvedélyes elbeszélő, ki nem elégszik meg az adatok egyszerű felsorolásával; hanem helyeslő vagy rosszaló ítéletet szeret mondani a működő személyekről. Itt is fájdalmasan felsóhajt — elítéli a császár féktelen uralomvágyát és boldogtalannak nevezi azon napot, melyen egy csekély ember (Zventebáld) megalázása egész Európa eltiprásához vezetett.³⁾

Tetszett egyik tudósunknak a diákon ezen alkalmi felsóhajtása s püspöknek czímezve a szerzőt, így magyarázza a latin szöveget: Legerősebben fejezte ki e vádat a császár ellen Liutpránd cremonai püspök, ki 960 körül írt. Midőn (Arnulf) a neki férfiasan ellenálló Centebald morva herceget legyőzni nem bírta, a magyarok népét segítségül hívta. Centebaldot legyőzik, adófizetővé teszik. O Arnulf király vak uralomvágya! ő boldogtalan keserű nap! egy ember *gyávansága* egész Európát tönkre teszi. E rettenetes lánért borzasztóan meg is lakolt Arnulf szörnyű betegség által; tetvek ették meg testét és bizonyosan a más világon is.« M. O. története, disznó I. 122. l.⁴⁾

¹⁾ Arnulfus eorum quae sub Arcturo sunt gentium rex fortissimus, cum Zventebaldum Maravatorum ducem, sibi viriliter repugnantem debellare requirit, Hungarorum gentem — in auxilium convocat; si tamen auxilium dici potest, quod eo moriente tum genti suae, tum ceteris in meridie oceanusque degentibus nationibus grave periculum, imo exidium fuit. Zventebaldus vincitur, fit tributarius. Lib. I. cap. V.

²⁾ 893. Ad quem debellandum cum non sufficeret, gentem Ungarorum regno inmisit.

³⁾ O caecam Arnulf regis regnandi cupiditatem! O infelicem amaramque diem! unius homuncionis defectio, fit totius Europae contritio. Lib. I. c. V.

⁴⁾ Minutis vernibus, quos pedumentos aiunt, vehementer afflictus spiritum reddidit. Utrum vero pro tam immenso scelere, Hungarorum scilicet emissione, secundum prophetam duplici sit contritioe attritas; an ut ex praesenti supplicio consequeretur veniam in futuro: solius scientiae dimittamus. Quod et apostolus dicit: Nolite ante tempus iudicare. Lib. I. c. IX.

Ezen idézett közleményre megjegyezzük, hogy a szerző püspöki czíme nem egészen szabatos. Mert a felhozott sorokat nem a cremonai püspök, hanem a páviai diákon írta. Így nevezi ő magát Recemund püspökhöz intézett előszavában: »Ticinensis ecclesiae levites«. O ezen történeti művet Olasz-honból menekülés közben Frankfurtban kezdte írni: »Quod in captivitate seu peregrinatione libellus hic conscriptus esse dicatur, praesens indicat exilatus. Coeptus quippe in Franconovort«. A III. könyv előszavában. Diákonnak czímezik őt későbbi írók is a XVI-ik század előtt, pl. Szigebert: »Liutprandus Ticinensis ecclesiae diaconus scripsit luculento et alterno stilo ad Regimundum episcopum—historiam«. De script. eccles. cap. 127. Az Alberik-féle krónikában is 891-re: »Ab hoc tempore Liutprandus diaconus Ticinensis ecclesiae, historiam suam orditur«.

Ő ezen művet a VI-dik könyv 5-dik fejezetéig 959 előtt írta, mert Konstantin császárról megjegyzi: »qui nunc usque superest«. A munka hat utolsó fejezetében a szerző Otto császár itáliai hadjáratát, s a pápaválasztásnál tanúsított magaviseletét tárgyalja. Két ízben említi itt Liutprándot a cremonai püspököt, de saját személyét vele sehol nem azonosítja, mert nem mint működő, hanem csak mint szemlélő írja.

A cremonai püspök jelentését a 968-ban Nicephorus császárnál viselt követségről, jezsuiták fedezték fel a XVI-dik században, és Canisius adta ki a Trieri könyvtár codexéről vett másolatot. Antiqq. lect. Tomo VI. Ingolstadtban.

Ebből a két Ottóhoz és Ádelhájdnéhoz intézett jelentésből tudjuk, hogy ő ekkor már püspök volt: »Ottones Romanorum invictissimos imperatores Augustos gloriosissimamque Adelheidem imperatricem Augustam Liutprandus sanctae cremonensis ecclesiae episcopus semper valere optat«. 135. l. 1640-iki kiadás.

Ezen jelentésében tanúsítja, hogy a volt páviai diákon, és az akkori püspök egy személy. »Temporibus bonae memoriae Constantini imperatoris huc veneram non episcopus, sed diaconus, nec ab imperatore aut rege, sed a Berengario marchione missus.« 155. l. Amaz előbbi követségéről értesítette volt már olvasóit történeti műve VI. könyvi 1—5 fejezeteiben.

Ily kevésbé érdekes észrevételen kívül komoly ezüfolattal tartozunk a történeti igazságnak az idézett magyar szöveg két rendbeli állítása ellenében. Mert a tanulékony olvasó, vagy az előadást figyelmesen hallgató, hívva a szerző tudásában és pontos idézésében, ezekből azt következtetné, hogy Arnulf császár *gyáva* volt, Liutpránd pedig még a *túlvilágon* is lakoltatja a császárt azon politikai bűnért, hogy ő a morvák ellen szövetekezett a magyarokkal. Ezen vélemény azonban ellenkezőnek a történeti igazsággal. Helyre kell tehát igazítanunk a jóhiszemű, de téves állításokat.

I.

Az eredeti szöveggel össze nem egyeztethető tévedés az Arnulf császár vitéz jellemét sértő *gyávaság* szó alkalmazása. A magyar fordító ezt nem a »férfiasan ellenálló Centebaldra«, hanem mivel segílyt kért a magyaroktól, a császárra illeszti, és téved. Mert a latin *deiectio* nem jelent egyebet mint leveretést — hivatalos állásból letételt. Ily értelemben használja Liutpránd úgy a *deiectus* részesülőt, mint a *deiectio* nevet a VI-dik könyv XI-dik fejezetében. »Joannes, qui deiectus est papa«. Midőn pedig utódját VIII. Leót a rómaiak elűzik, acsászár nehezteli a dolgot: »Imperator sanctus tantum dedecus aegre ferens, tum ex domini papae Leonis deiectione, tum ex Joanne cardinali diacono, et Azone protoscriniario, quorum alterum manu dextera, alterum lingua duobus digitis naribusque abscisis Joannes abdicatus defoedaverat, reparato exercitu Romam redire disposuit«. 121—122 lapokon.

Az »unius homuncionis deiectio« tehát Zventibáldra és nem a császárra vonatkozik, és legyőzetést — meghódoltatást jelent. Arnulf úgy a normannok és marahánok ellen viselt háborúban, mint olasz hadjáratában és Roma ostrománál megmutatta, hogy lovagias magatartása megfelel minden vitézségi követelménynek. Liutpránd őt mint az északon lakó népek legvitézebb királyát magasztalja: »Arnulfus eorum, quae sub Arcturo sunt, gentium rex fortissimus.« I. V. 12. l.

2.

A politikai hibákért megtorlásul szolgáló bünhődési teoriát nem oly határozottan alkalmazza az eredeti szöveg mint a magyar fordítás. Mert előrebocsátva azon kínos halál-nemet, kétes dolognak tartja a diákon, büntetés volt-e ez a politikai bűnért, vagy csak tisztító előkészítés a túlvilágon nyerendő bünbocsánatra. Bizzuk, úgymond, ennek tudomását egyedül Istenre: »solius Dei scientiae dimittamus«. Ne mondjunk idő előtti ítéletet felünkről: »nolite ante tempus indicare«. A magyar szöveg tehát nem fordítás, hanem fordítás: »meglakolt bizonyosan a túlvilágon«.

Német tudósítás a magyar-bolgár háborúról.

Midőn 892-ben a magyarok Arnulffal szövetekeztek, csak kevés az előtt telepedtek volt le a Tisza-Duna közén Herimán bizonyítja: »892. Arnulf király három hadsereggel és a minapában azon vidékre megérkezett magyarok segédesapatával egy egész hónapon át pusztítja a marahánok tartományát.«¹⁾ Ezen háború még a következő évben is tartott.

Herimán írja: »893. Arnulfus Marahanensem iterum vastat regionem.« A Fuldai évkönyvek szerint 894-ben végződött a bolgár háború: »Zventibáld elhunyt. A magyarok átkelve a Dunán elpusztíták egész Pannoniát. Ősz táján létre jött végre a béke a császár és a morva főnökök között.«²⁾ A magyarok ekkor még csak prédáltak Pannoniában, s a zsákmánnyal visszavonultak Dunántúli hazájokba. Regino is ezen évre teszi Zventibáld halálidejét, ki után fiai Zventibáld és Moimár

¹⁾ 892. Arnulfus rex trifarium cum tribus exercitibus, Ungaris etiam auxiliatoribus *super* in illas partes adventantibus per continuum mensem Marahensem devastat regionem. Pertz V.

²⁾ Zventibaldus dux Maravorum diem ultimum clausit feliciter. Avari qui et dicuntur Ungari in his temporibus ultra Danubium peragran-tes multa miserabilia perpetravere. Totam Pannoniam usque ad inter-secionem deleverunt. Pax tempore autumnii inter Bajuarios et Moravos compacta est. 894-re. Pertz I. 410.

még rövid ideig bírták a Duna északi részén fekvő morva tartományt.¹⁾

Ugyanezen évben érkezett meg Regensburgba Leó bizánci császár követő Anasztásiosz. A császár elfogadván az ajándékokat, és meghallgatván az üzenetet, a küldöttet elbocsátja hazájába.²⁾ Ezen görög követségtől is nyerhettek a németek némi ismeretet a bolgár fejedelmek viselt dolgairól, 892 előtt.

A következő 895-dik évben kezdi tárgyalni a Fuldai fró az összeütközést a magyarok és bolgárok között: »A Triburi kastélyban nagy zsíratot tartottak. Azon időben betörték az avarok a bolgár földre; de a bolgárok megelőzték őket, és levágták az előnyomult sereg nagy részét.³⁾

Ezen bolgár győzelem felől kettős véleményt lehet alkotni. 1. A magyar-bolgár háború, mint alább látni fogjuk, véget ért 889-ben, midőn őseink Etelkőzből kiköltöztek. A magyarok betörték volt az előbbi évben bolgár földre, és raboltak. A bolgárok megtorlák e pusztítást a magyar földön. Itt a derék had távollétében megszabaszták az őrséget, s leölték a védtelen szolgál- és asszonynépet. Ez mint kőszá hírt terjedhetett el a görög követség útján Németországban, s módosítva betoldásképen juthatott a Fuldai közleményekbe; valamint a magyar-dán betörésről szóló hír Hinkmár jegyzékébe 862-ben.

2. A ki nem szeret véleményt kockáztatni és valódi tényül tekinti a dolgot, az a magyar támadást a déli Pannóniában fekvő bolgár birtokra érti, mely tartomány 827 óta határos volt a frank és német birodalommal, és 895-ben a mai Bácskában és Bánságban tanyázó magyarokkal.

A frank évkönyvekből tudjuk, hogy a bolgárok a Dráva

¹⁾ 894. Zventibald rex Marahensium diem clausit extremum. Cujus regnum illi eius paucis tempore infeliceiter tenuerunt. Pertz I. 606.

²⁾ Missus Leonis imperatoris graecorum ad regem urbe Radisbona Anastasius cum muneribus venit. Quem rex audivit, et eodem die absolvit. Pertz I. 416.

³⁾ Curte Triburij magna synodus habebatur. Per idem tempus (895) Avari terminos Bulgarorum invadentes ab ipsis praeventi sunt, et magna pars eorum exercitus interfecta est. Pertz I. 455.

és Szávaközi tartományt már a IX-dik század első felében meghódították. Az adat világos és határozott. »827. A bolgárok tüzzel vassal pusztíták a Dráva forkolatán át hajókon szállított seregökkel a Pannóniában lakó szlávokat, elűzék ezek főnökeit, s bolgár kormányzókat rendelének följökre.¹⁾

Ezen drávai vidékek frank főhatóság alatt állottak, s a Friuli herceg kötelessége volt biztonságukról gondoskodni. Mivel pedig Balderik friuli herceg a betörést nem akadályozta, megfoszták őt hivatalos állásától, s a gondjaira bízott területet négy részre osztva, örgrófok felügyeletére bízták.²⁾

Ez teszi érthetővé, mikép jut a 892-diki császári követség a Száván hajózva a bolgár királyhoz: »Követeiket küldte Arnolf Laodomur vagy Landomir (Valdemár vagy Vladimír?) bolgár királyhoz, hogy tiltsa el a sóhadást a marahánok részére. Félvén pedig az ellenség eseleitől, nem szárazon utaztak, hanem Braczlavo tartományában a Dobra folyón a Kulpába, onnan a Szávába eveztek, és a királyhoz jutottak. Onnan ajándékkal a következő év május havában érkeztek vissza hazájokba.³⁾

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a bolgár király 892-ben már nem Vladimír, hanem ennek fia Simon volt. A Dunán inneni bolgár földön történhetett tehát, ha történt, a 895-ben jelzett csatározás.

A 896-ra tett és változó szerencsével viselt magyar-bolgár háború valódi és valótlán részleteit most csak egyszerű másolatban adjuk, úgy mint azt a Fuldai évkönyvekben fel-

¹⁾ 827. Bulgari Slavos in Pannonia sedentes misso per Dravum navali exercitu ferro et igne vastaverunt; et expulsis eorum ducibus, bulgaricos eis rectores constituerunt. 52. l.

²⁾ 828. Baldericus dux Foro-Julienis, cum propter eius ignaviam bulgari fines Pannoniae superioris impune vastassent, honoribus privatus, et marca quam solus tenuit inter IIII comites divisa est. U. o.

³⁾ 892. Missos etiam suos ad Bulgaros, et regem eorum Laodomur (Landomir) transmisit (Arnulfus) ne eorum salis inde Marawanis daretur. Missi autem propter insidias Zventibaldi ducis terrestre iter non valentes habere, de regno Braczlavonis per fluvium Odogra (Dobra a Kulpa mellékfolyója) usque ad Gulpan; dein per fluentem Save fluminis navigio in Bulgariam perducti. Inde a rege honorifice suscepti, eadem via qua venerant, cum muneribus mense Maio reversi sunt. Pertz I. 468.

jegyezték. Az ügy érdemére csak akkor lehet helyes észrevételeket tenni, midőn a keleti kútfőkből a tényállást kellőképen felderítettük. »Midőn 896. május havában Arnulf a koronázás után Bajorhonba visszaérkezett, Formózus pápa pedig husvét napján elhunyt, szövetséget kötének a görögök az Ungár nevű avarokkal. Rossz néven vevék ezt szomszédjaik a bolgárok, s az egész vidéket, egész Konstantinápolyig elpusztíták. Bosszút akarván ezért állani a görögök, hajókat küldének az avarokhoz, és átszállíták őket a Dunán. Miután ezek átkeltek, megtámadák erős hadsereggel a bolgár népet s levagdálák azok nagy részét. Hallván ezt a görögökkel esatározó bolgárok, visszatérének nagy sietséggel, hogy megvédjék hazájokat az ellenségtől. Megütközének rögtön velök, és megveretének. Másodízben is megvívának az ellenféllel, és újra legyőzetének. Nem tudván végre szegények hol találjanak segílyt és vigasztalást, öreg királyuk Mihál lábaihoz borulnak, ki őket már előbb a kereszténységre térítette volt, és tanácsát kéri, miként menekülhetnének a fenyegető veszélyből. Ő három napi böjtöt rendelé vezekelésül a keresztényeken elkövetett sérelmekért. Inté azután őket, hogy Istentől kérjenek segílyt. Midőn ezek megtörténtek, kemény viadalt kezdének a bolgárok az avarokkal. Vitézül küzdött mindkét fél. Végre is Isten irtalma a keresztényeknek adá a véres győzelmet. Ki bírná ily többszörös küzdelmek után az avarok veszteségeit elszámolni, midőn a győztes bolgároknak húszezer lovasuk maradt a esatatóren?«¹⁾

¹⁾ 896. Arnolfus mense Maio (post coronationem) in Baioriam reversus est. Romae Formosus papa defunctus est in die sancto paschae. Pacem ergo graeci eodem anno cum avaris (qui dicuntur ungar) facientes; quod eorum (con)cives bulgari in pravum vertentes hostili expeditione contra eos insurgunt, et omnem regionem illorum usque portam Constantinopolitanam devastando insecuntur. Quod ad ulciscendum graeci astucia sua naves illorum contra avaros mittunt, ac eos in regnum bulgarorum ultra Danubium transponunt. Illi transpositi manu cum valida gentem bulgarorum ingressi maximam partem caedendo neci tradiderunt. Hoc audientes positi in expeditione bulgari, cum omni festinatione patriam deliberare ab infesto hoste recurrunt; consertoque illico proelio victi sunt. Iterum pari tenore recuperare nitentes, secundo carnere victoria. Tandem miseri, inseci quam consolationis causam vel remedii potuissent invenire, currunt omnes ad vestigia (vetuli) illorum regis Michaelis,

II.

Bizánti írók a magyar-bolgár háborúról.

A görög történetírók nem vettek tudomást Arnulf morva-hadjáratáról, de elég bő értesítést adtak a bolgár Simon ellen, magyar közreműködéssel, folytatott háború egyes részleteiről. Csak épen az évszámítási adatokban találunk köztök különbséget. Csak egy adatra nézve egyeznek meg mindnyájan, hogy t. i. a bolgár háború kezdete Bölcs Leó császár harmadik uralkodási évére esik. A különbség abban áll, hogy a vélemények a császár trónra lépésére nézve 886. és 888. között ingadoznak. Pray biztosítani akará ezen korhatározó adat évszámát; de felsorol olyan szerzőket is, kik csak mellékkörülményeket hoznak fel, hogy azokból következtetést vonhassunk Leó császársága harmadik évére. »Leo dum a Simeone graviter bello premeretur, Hungaros in auxilium accersivit, ut Anna-lista Metensis innuere videtur cum ad annum 889. hungaros in bulgarorum fines irrupisse scribit. Et passim ad tertium Leonis annum, qui cum chronotaxi Metensis annalistae congruit, affirmant graeci scriptores: Continuator Theophanis, Georgius Monachus, Leo grammaticus, Simeon magister, Joannes Scylitzes, Cedrenus, et Zonaras.« *Annal. Vet. Hun.* 325. l.

Pray és Katona nézetei a háború kezdetéről és tartamáról.

Pray a keleti kútfőknek ad előnyt a nyugatiak fölött. Csak egy tekintetben alkalmazkodik a nyugatiak számításához, midőn a háború tartamát addig nyújtja, míg a magyart a 892-diki morva hadjárat távol tarthatja ősi hazájától.

qui eos primum ad christianae religionis veritatem convertit, inquirentes, quid eis, ab imminente periculo evadendum consuleret. Qui indicto triduo ieiunio, penitentiam de inflata christianis iniuria; dein auxilium a Deo quaerendum esse praemonuit. Quo peracto durum inire certamen. Pugnántibus vero ambabus accerrime partibus, ad ultimum misericordia Dei victoria quamvis cruenta christianis concessa est. Quis enim gentilium avarorum strages, tantis congressibus enumerando possit exponere? cum bulgarorum, ad quos victoria concessit, numero XX millia equitum caesa inveniuntur. Pertz. I. 412.

Kezdi pedig Pray a hadjáratot 889-ben; mert a Reginót plagizáló Metzi annualistánál azt olvasta, hogy miután a besenyők ezen évben kiszorították a magyarokat őshazájokból; ezek bekalandozták a pannoniái avarok pusztaságait; azután betörték a Karantánok Marahánok és Bolgárok videkeire.¹⁾ A nevezett 889-ben történik Simon megveretése és Szilisztriába vagy Mundragába menekülése is.

890. Békealkudozásokban telik el bolgárok és görögök között, és maradnak tárgyalandó ügyek még a következő évre is.

891. Simon a besenyőkkel szövetséget köt a magyarok kiűzésére.

892-ben végre is hajtják tervöket a bolgárok őseink távollétében.²⁾

Pray ezen előadása világos ezáfolat a Fuldai évkönyvek folytatója ellen, mi arra mutat, hogy a magyar-bolgár háború megelőzte a morya hadjáratot legalább egy évvel.

Katona a bolgár háborúra nézve elfogadhatóbbnak tartja a nyugatiak számításait. Azért, felhasználva azon körülményt, hogy a keletiek nem határozták meg tüzetesen a háború tartamát, kezdeti azt a 889 után harmadik évnél, és négy éven át 895-ig folytatja a háborút. El akarja ezzel érni a Fuldai évkönyvek jelzését, és a Konstantin császár által 950. körül *találomra* nevezett 50 vagy 55 évet, és ez azután a 895. vagy 896. évre illenek. Meg akarja ez által menteni egyetemünk hajdani tudós tanára a morya hadjárat elsőbségét a bolgár háború fölött.

Ő azt hiszi ennél fogva, hogy a bolgárok a háborút a 889-től számított harmadik évben kezdték, és 896-ban vé-

¹⁾ Deinde Carantanorum Marahensium ac Bulgarum fines crebris impulsione infestationibus irrupunt. *Annal. Met. Praynál Ann. Vet. Hun. 323. l.*

²⁾ 890. Hungari obventa victoria venditisque captivis ad sua trans Istrum rediere. Bulgari contra, proelio anni superioris fracti, de pace cum imperatore agere coeperunt. Videtur totus is annus in pacis negotio cum parte sequentis productus fuisse, 891. Simeon egit cum Patzinacitis interea, ut inita secum armorum societate in hungaros proficiscerentur. Res ita clam gesta est, ut tunc primum machinationes in apertum prorumperent, cum hungari externo bello contra Marahanos maximam partem distinerentur. *Annal. Vet. Hun. p. 328.*

gezték. Mire rögtön következett a kiköltözés, megérkezés az új hazába és a végleges megtelepedés a Tisza, Kőrös, Maros mellékén.³⁾

Még bővebb kiegyenlítési kísérlettel lépett fel napjainkban a magyar őstörténet felderítését nagy előkészülettel eszközölt latin munka szerzője Kün Géza gróf. Ő Anonymus és a Nemzeti krónika adatait sem mellözi, midőn arról van szó, mikor jöttek ki őseink Etelközből, és mi hazánk melyik tájékán nyomultak be ezen ígéret földére.

A kiköltözés évszáma nála 897. A bejövétel pedig három helyen történt. 1. Erdélyben a székelyföldön, mert a Nemzeti krónikában ezt olvassuk: »Exinde montes descendunt per tres menses, et deveniunt in confinium regni Hungarie, scilicet in Erdelw«, *Képes Kr. (Font. II. 123.)*. 2. Kis Oláhországon át a Trajánhíd romjainál; mi megfelel a Konstantin császár közölte iránynak. 3. A nemzet zöme a Kárpátokon átkelve Ung-megyében lépett az új hazra földjére; mert Anonymus és Kézai írják: »VII. principales personae, venientes per silvam houos ad partes hung descendunt. — Hui sine Hungari denuo ingressi in Pannoniam — in fluvio Hung vocato, ubi castrum fundauere, resederunt«. (*Font. II. 23—71.*) Az alkalmazkodás tehát hármás, az egymástól eltérő kútfői adatok száma szerint. »Hungarorum una pars, sua regione a Bulgaris Patzinacitisque deuastata, anno 897, per fauces montium in terram Sicularum penetravit. Altera vero pars iuxta Danubium, per eam hodierni regni Valachiae regionem, quae Parua Valachia nominatur, hodiernam intravit Hungariam; quod iter a Danubio usque ad Melhadiam, per vallem fluyii Cserna fecerunt. Cl. Rössler totam hungarorum gentem hoc itinere in Pannoniam penetrasse ait; quod tamen causis geographicis et historicis facile refutari potest. Maior autem hungarorum pars, ab iis, qui Transilvaniam Pannoniamque (?) intraverunt, sejuncta, prope hodiernam Ungvár ad fluyium Ung in hodiernam Hun-

³⁾ Nihil vetat opinari quaequam eorum quae de bello hoc una serie Logothota recenset, ultra septimum Leonis annum excurrisse. Satis est si statuamus graecos a bulgaris, et in quo cardo rei vertitur a Patzinacitis proligatos A. C. 895. Bellum Marahanicum bulgarico postponendum non videtur. *Hist. crit. Duemm. 156—161.*

gariam descendit*. Relat. hung. historia antiquissima. Vol. II. p. 53. edit. 1895.

Méltányolnunk kell történetírásunk kezdetleges állapotát a múlt században. Akkor a kútfői adatok megszerzése és tanulmányozása oly fáradsággal járt, hogy alig maradt ideje a szerzőnek azok érték szerént való felülbírálatára. Napjainkban nemcsak történeti, hanem diplomatikai és régészeti adatok oly bőségével rendelkezünk, hogy fölsőlegessé vált a tetszés szerinti válogatás ilyenmő kronológiai ellentétek közt; s terjedelmesebb olvasottság lehetővé teszi a különböző számítások kritikai értékmeghatározását. Felhagyhatunk tehát minden alkalmazkodási igyekezettel, és megkísérelhetjük kimutatni a keleti írók különböző adatai közt az egyedül helyest, utánszámítással és más eseményekből vont következtetéssel.

A keleti császárévek kritikai megállapítása.

A bizánci írók kronológiája jelentékenyen különbözik, még ugyanazon egy császár időkorára nézve is. Egyik oka e különbözősnek a világ teremtésétől kezdett számítás, s a görög alfabet betűivel jelölt számokon könnyen eshető változtatás. Az eltérések további okát leljük Krisztus születési éve megállapításában kapcsolatosan a világkorszakkal. Ezen évet Kedrén 5506 vagy 5509-re határozza.¹⁾ Az oroszok 5508-t számítanak. Nestornál a magyarok (Ugre) 6406—898-ban tűnnek föl Kijev környékén.

Simon Logothéta és Georgius Monachus a keresztény korszak kezdetét 5500 kerek számmal jelölik. Ezt mi is elfogadhatjuk, mert e számítás következetes kezelését tapasztaljuk.

Különös, hogy ezen kronológiai változatosság éppen a mi történeti feladatunk megoldását nehezíti meg; midőn az eltérések I. Bazilius végét, és Böles Leó kezdetét teszik vita tárgyává, és minket bírálatos mérlegelésre és utánszámításra kényszerítenek.

¹⁾ Christus dominus noster natus est anno mundi, secundum accuratiores annales 5506. mensis Decembris die 25-a feria quarta. Compend. hist. I. 173. Míg ellenben I. Bazilius uralkodását, mely szeptember 24-dikén kezdődött, a világ 6376-dik évére teszi. E számból levonva Krisztus születésére 867-t az 5509-dik világteremtési évet kapjuk.

Szerencsére a görög írók körülményesebb időjelölők a nyugatiaknál, mert a világ és a keresztény korszak után az Indictiót is olvashatjuk náluk; ebből pedig kiigazíthatjuk a két előbbi számítás hibáit. Mivel pedig nekünk mindenek előtt Bazilius halálévére van szükségünk, kénytelenek vagyunk eljárásunk biztosításul elődje III. Mihály kimulási évét is kimutatni és felhasználni.

III. Mihály haláléve.

Mihály mulatságkedvelő fiatal császár erőszakos halállal mult ki. Az évet, napot, sőt az órát is pontosan feljegyezték azok, kiknek földi sorsa szoros összefüggésben volt övével. Így ír róla Theofínesz folytatója: »Theofílosz fiát Mihályt megölelék saját teremőrei, a Sz. Mámúszról nevezett palotában szeptember hó 24-dikén, az első indictióban, a világ 6376-dik évében, az éj harmadik órájában.«¹⁾

A Logothéta a világévet az előbbitől eltérőleg jelöli, a gyilkosság napját pedig körülményesebben adja: »Történtek ezek keddi napon, a világ 6362-dik évében a harmadik éji órában, az első Indictióban, midőn Thekla szent mártír ünnepe virradott.«²⁾ Ezen szüzet a nyugatiak szeptember 23-dikán, a keletiek talán 24-dikén ünnepeleik.

Szükségünk van e két tanú után még Georgiusra, ki a keresztény korszakot is számba veszi. »A világ 6367, az isteni megtestesülés 867-dik évében Vasziliosz együtt uralkodott Mihálylyal egy évig, egyedül pedig 19-ig.«³⁾

Az Indictió mind a háromnál változatlan; utánszámítva

¹⁾ Michael ab imperatoris ipsius exorbitatoribus in sancti praeclari martyris Mamantis palatio neci traditur (szárazrerra) die 24-a septembris indictione prima anni sexies millesimi trecentesimo septuagesimi sexti hora noctis tertia. I. IV. p. 139.

²⁾ Gesta haec feria tertia anno sexies millesimo trecentesimo sexagesimo secundo, noctis hora tertia, indictione prima, qua dies festus S. protomartyris Theclae illucescebat. p. 452.

³⁾ Anno mundi VI. M. CCC. LXVII, divinae autem incarnationis DOCCCLXVII. imperavit Basilius cum Michaelo annum unum menses quatuor; solus vero annos XIX. p. 543. edit. 1685.

pedig a 15-dik Indictio végződött szeptember elsején, és következett rá az első. Ezekből következik, hogy a 867-es évszámot feltétlenül igaznak és egységesnek kell tartanunk. Szigebert két évvel számít többet és Mihály halálát 869-re teszi. Pertz. VI. Az Alberik-féle krónika pontosabb; mert ezt írja 854-re: Apud Constantinopolim Michael solus imperat annis XII. 855+12=867.

I. Vasziliosz császárévei.

Szilárd pontot lertünk tehát, melyre Bazilius császárévei meghatározásánál támaszkodhatunk. A nevet magyarosítva találjuk már a XII-dik században Anonymusnál, ki a szent Baziliusról nevezett hegyszorosot a Balkánban Porta Wazil- vagy Wacilnak nevezi (42, 45, 57 fl.) Mi is használhatjuk ezen névalakot. Azon balkáni hegyszorosok Lábeki Arnódnál: »Portae S. Basillii«. (Font. II. p. 278.)

I. Vaszil életrajzát munkája Konstantin császár írta, és a nagyapai uralkodás tartamát csak általában jelzi: »Vasziliosz kimúlt az életből, miután elődjével Mihállal uralkodott egy évig, egyedül pedig 19-ig.«¹⁾

Georgius közli a keresztény évszámítást is: »A világ 6386., az isteni megtestesülés 886-dik (ωπζ') évében uralkodott Leó Vasziliosz fia 25 évig és 8 hónapig«. Vagyis: 886-tól 911-ig.²⁾ Ezen évet pontosan jelöli Szigebert is: 886. »Basilio imperatore mortuo, imperant simul Leo et Alexander filii eius«. Pertz. VI.

Zavart csinál e tekintetben a Logothéta, ki két évvel előre keltezi Leó császár kezdetét. »A világ 6388-dik, az isteni megtestesülés 888-dik évében a Rómaiak császára Leó 25 évig és 9 hónapig.«³⁾

¹⁾ Vita excessit cum imperasset cum Michael eius decessore annum, alios vero decem et novem solus. p. 216.

²⁾ Anno mundi sexies millesimo trecentesimo octuagesimo sexto divinae incarnationis octingentesimo octuagesimo sexto imperavit Leo Basillii filius annos viginti quinque menses octo. p. 549.

³⁾ Mundi annus sexies millesimus trecentessimus octuagesimus octavus divinae incarnationis octingentesimus octuagesimus octavus. Romanorum imperator Leo annos vigintiquinque menses novem. p. 461.

Simon itt tévesen számít. Mi kimutathatjuk évszámítása hibás voltát az ő saját történelmi műveiből. Mert 888+25=913. Ő pedig Leó halálát és öcsese Alexander trónra lépését 907-re teszi, mi által a 25 évet hattal megrövidíti.¹⁾ De Leó császár negyedik házassága idejéből is, a 886-ban kezdett, és 911-ben végzett uralkodásra lehet következtetni. »Leó uralkodása 17-dik évében negyedszer is megnősült, és nőül vette Zoét.«²⁾ Ezen tizenhetet ha a helyesebb 886-hoz adjuk, kapjuk házassági időjelzőül a 903-dikat. Zoé a következő 904-dik évben szülte Porfirogeneta Konstantint, ki atya halálakor 911-ben 7 éves volt. Maga Simon bizonyítja a trónörökös ezen életkorát, midőn helyesen írja, hogy atya Leó elhunytakor a fiú hét éves volt.³⁾

Nem tartunk tehát érdemleges czáfolattól, midőn Leó császár első évét 886-ban állapítjuk meg, kormányzása idejét pedig márczius hó elsejétől kezdjük számítani.⁴⁾ Most áttérhetünk a magyar-bolgár háború időkorára és részleteire.

A magyar-bolgár háború időkorá és részletei.

Simon bolgár fejedelem a bolgár kereskedők ellenében életbe léptetett túlmagas vámszedés miatt betört hadával a görög-birodalomba. Történt pedig ezen betörés Leó császár trónfoglalása harmadik évében. A Logothéta írja: »Leó uralkodása harmadik évében, midőn Simon bolgár fejedelem betört hadával a Római birodalomba, a Turkok ellenséges serege által megveretett. A császár kiváltotta a bolgár foglyokat. Azután Simon viszont legyőzi a turk sereget — visszakapja fogoly adattvalóit és békét köt a császárral.«⁵⁾

¹⁾ Mundi annus sexies millesimus quadringentesimus septimus, divinae incarnationis nongentesimus septimus. Imperator Alexander cum Constantino Porphyrogeneta Leonis filio annum unum dies viginti novem. 471.

²⁾ Anno decimo septimo duxit imperator etiam quartam uxorem Zoem. 464.

³⁾ Mortuo Leone patre annum septimum natus (επταετής ὄν). 472.

⁴⁾ Kalendis Martii e vita migravit Basilius. Kéri. Epitome hist. Byz. II. p. 78.

⁵⁾ Imperii Leonis anno tertio (τῆς γ' αἰῶνός ἐται) Symeon bulgarorum princeps Romanae difionis loca infestis signis invadens, turcorum adversa

Az itt látszólag egyidejű dologról szóló közlemény más frónál nem egy évre szól. Például Leó Grammaticus a bolgár-besenyő megtorló hadjáratot magyar földön Leó negyedik évére teszi.

Lássuk, mit ír e háborúról a bővebben értesült Georgius. »Simon hadsereget vezényel a Rómaiak ellen; a császár Kri-nitisz vezért küldi ki ellene. Megütköznek Makedóniában, a — Rómaiak megfutamodnak, hadvezérök is elesik. A bosszus császár Nikitász küldi hajókkal a Dunára, s parancsolja: bírja rá ajándékokkal a turkokat, hogy hadat indítsanak Simon ellen. Nikitász elindul — tanácskozik a turkok főnökeivel Árpáddal és Kurszámmal (Candru pater Curzan. Anon. VI. fej.) — megköti velök a szövetséget Simon ellen, és tiszokat véve tőlök visszatér a császárhoz. Ez béketárgyalást akar kezdeni Simonnal, ki azonban a követet fogságba veti. Mialatt Simon a Fókász vezényelte görög hadsereggel esatározik, a turkok átkelnek a folyón, leigázzák egész Bulgáriát és fogságba viszik a népet. Midőn Simon erről értesül a turkok ellen indul. Ezek ekkor többen átjönnek a folyón — megütköznek a bolgárokkal — legyőzik és megfutamtják Simont, ki alig menekülhet Disztrába. Felkérők akkor a turkok a császárt, küldjön tisztviselőket, kik a bolgárföldi foglyokat kiváltásik. Ezt meg is teszi a császár, és polgári biztosok által pénzt küldé, hogy a foglykiváltást eszközöljék.«²⁾

acie superatus est. Cuius captivi omnes ab imperatore redempti sunt. Tur-rarusus ille turcos acie fundit, oblatuque petitione recipit captivos; et pacem facit. p. 462.

²⁾ Bulgarus adversus Romanos copias educit. Imperator Crinitem magistrum militie adversus Simeonem mittit, consertuque pugna in Macedonia in fugam vertuntur Romani jugulato Crinite. Imperator ira percitus Nicetam cum tremibus in Danubium mittit, turcorum auxilia numeribus datis corrogaturum, et ut bellum adversus Simeonem move- rent. Profectus vero ille, communicatoque cum ipsorum capitibus Arpade et Cursane consilio (*συνερχομεν ταις κεφαλαις αυτων Αρπαδη και Κουρσωνε*) pactisque iis Simeonem se bello incessuros, ac datis obsidibus ad imperatorem reversus est. Imperator qui paci studeret, quaestorem ad Simeo- nem misit, qui ea quae pacis essent consuleret. Simeon vero quaestorem, velut qui dolo venisset, compingit in carcerem. Transmisso igitur turci- umque interim cum Simeon in Phoenice exercitu occupatur Bulgariam om- nem sub jugum miserunt ac captivarunt. Haec ut Simeon accepit adver-

Maga Leó császár is teszen említést ezen általa eszközölt magyar hadjáratról, s a bolgárokon kivított hármass győzelem- ről. »Míg a mi hadaink a szaraczenokkal küzdöttek, a turko- kat küldte az isteni gondviselés rómaiak helyett a bolgárookra. Azokat a mi császári hajóink szállíták át a Dunán és támo- gaták hadi műveleteikben; kik a bolgár hadat három ütkö- zetben győzzék le.« (*τὸν βουλγάρων στρατὸν τοιοῦ μύχαις κατὰ τῆράτος ρευιζήσεται*) Tacticor. XVIII.

Nincsen semmi okunk ezen itt említett dolgokat valamely kiválasztott évszámítás szerént siettetni vagy késleltetni. Bizvást elfogadhatjuk a tényállást, hogy a most felhozott hadi ese- mények megtörténtek Leó uralkodása azon évében, melyről a tudósítások szólnak. Tényekre alkalmazva tehát és csoportosítva a számadatokat a következő eredményre jutunk: Leó har- malik éve, 886. márczius elsejétől számítva, kezdődik 888. márczius másodikán. Mindaz, mit a fent idézett szöveg görög magyar és bolgár közt lefolyt hadi tényekül felsorol, megtör- ténhetett a 888-dik év tavaszán és a következő nyári és őszi időben. A mi pedig a bolgárok megtorlását illeti, annak ideje könnyen átvihető 889-re, Leó negyedik évére, mint azt Leó Grammaticus is érinti.

A megtorló hadjáratot Etelközben röviden adja Georgius, a besenyő társakat nem is említve. »Simon békét kér a csá- szártól, és mikor ez visszavonhatja seregeit a bolgár földről, ő nem köti meg a békét, hanem megtámadja a turkokat saját hazájokban. Mivel pedig ezek segélyt a görögöktől nem kaptak, a görögök Simon valamennyi foglyát megölette.«³⁾

Bővebben közli Konstantin császár a bolgár-besenyő pusztítást az őshazájában. Előre becsátja, hogy Simon a szenvedett

sus turcos proficiscitur. Hi contra trajicientes (*ὁ δὲ ἀνατρεχόμενος*) pugnam cum Bulgaris conserunt. In his fusus fugatusque Simeon, ut vix ipse in Distra incolumis salvusque evaserit. Turci vero imperatorem ro- garunt, ut mitteret, qui bulgarorum captivos redimerent. Quod et fecit imperator, missis in eam rem civibus, et ut lytrum pro eis darent. p. 552.

³⁾ Simeon de pace rogavit in eam imperator animam inflexit. Data mandata Nicophoro ut copias redneret. Simeon nec sermone dignatus Leonem (legatum) in carcerem compegit. Susceptaque adversus turcos expeditione, cum illi nullum a Romanis auxilium praesidium haberent — aucta sua superbia, omnes contrucidavit. p. 553. edit. 1685.

veresség után nemcsak akart békét kötni, hanem valóban kötött is a császárral. Azután szövetségbe a besenyőkkel a magyarság kiirtására. »Mialatt a magyarok külföldön csatároznak, betörnek az ellenséges csapatok a vidékre, elkergetik az ott maradt őrséget és leöldösik a távollevő magyarok családjait. Midőn azután a magyarok haza tértek, s pusztán és kirabolva találták tanyáikat, átköltöztek azon földre, melyen mai napig is laknak, és a mely a folyóktól nyerte nevezetét.«¹⁾ Ezekből jogosan következtetjük, hogy az egész magyar-bolgár háború két évnél tovább nem tartott, és 889-ben végződött a hazánk délkeleti részeibe irányult kiköltözéssel.

Nemzeti krónikáink: a Budai, Dubniczi, Sambucus-féle Pozsonyi és Váradi 888-ra, a magyar-bolgár háború első évére teszik a végleges megérkezést hazánkba. »Anno octingentesimo octuagesimo octavo ab incarnatione Jesu Christi vulgariter Magliari (Mogori S. Magyarai B.) sive huni, latine vero hungari denno ingressi sunt Pannoniam. — Anno ab incarnatione domini octingentesimo octuagesimo octavo de gente Scytica oceano in septentrione coniuncta, magna multitudo fines Pannoniae intraverat. (Font. III. 26—250; IV. 23.) A zágrábi krónika közleménye pedig pontosan egyezik a bizánci adatok egybevetéséből nyert eredménnyel, a 889-dik esztendővel. »Anno ab incarnatione domini octingentesimo, sive octo centeno et octogesimo nono — de gente scytica — magna multitudo fines Pannoniae intraverat. (Font. III. 250.)

Megerősítést talál még a történet pártatlan kutatója a 889-diki költözködésre nézve, Regino azon nyilatkozatában hogy: »azelőtt nyugaton ismeretlen őseink ezen 889-dik évben indultak a Szittya-vidékéről (Etelközből), honnan őket épen

¹⁾ Postquam iterum cum Romanorum imperatore pacem Simeon fecisset, ad Patzinacitas legatos misit, et foedus cum iis iussit ad oppugnandos et delendos turcos. Cumque ad bellicam expeditionem (ἡγεῖα τῶν βασιλέων) abiissent turci, contra eos Patzinacitae cum Simeone profecti familias ipsorum omnino perdidērunt, hinc misere pulsus qui ad regionis huius custodiam relicti erant. Haec reversi turci regionem suam desertam vastatamque invenientes, in ea terra, quam ad hodiernum usque diem incolunt, sedes posuerunt, quae nominatur: ut supra dictum est a fluminibus. De adm. imp. c. 40.

a Konstantin említette besenyők szorították ki. Megérkezve pedig ő hazába letelepedtek annak délkeleti vidékén a Pannónok és Avarok síkságain.¹⁾

Azon ellenvetésre, hogy a Prumi apát 889-re jegyzi ugyan a dolgot: de mivel ő ezt csak 900 után írta, a honfoglalás kezdete a közbenső 11 év valamelyikére is elhalasztható; azt feleljük, hogy nem lelünk elfogadható okot a halasztásra. Ő hallomásból értesült ezen kiköltözés felől, s friss emlékezete lehetett, hogy a dolog három évvel előzte meg az ő 892-ben nyert, és le is tett apátsági hivatalát. »892. Ego quamvis indignus in regimine successi, in quo non diutius immoratus Richarium successorem sustinui.« Ebből már az is bizonyos, hogy a Duna bal partján végbe ment honfoglalás a morva hadjáratot megelőzte. Mert nem tudjuk más okát adni annak, miért tette Regino élete legnevezetesebb eseménye felé a Szittyából ezen új hazába történt megérkezést.

Az Arnulfal, hosszabb utazás említése nélkül, kötött támadó szövetség is arra mutat, hogy a magyarok 892-ben már határos szomszédai voltak, úgy a morváknak, mint a császár birtokában volt Pannoniának. Végre helyesen jegyzi meg Herimán, hogy a magyarok csak a *minap* telepedtek meg azon a vidéken.²⁾

Megjegyzések a nyugatiak által 896-ban jelzett bolgár háborúra.

A Fuldai évkönyvek folytatójánál, a bolgár ügyekre vonatkozó előadásban több oly adatot találunk, melyek szabatosabb megállapítása kívánatos volna. A szerző 892-ben, mint említettük, Laodomur vagy Landomirhoz küldeti a császári

¹⁾ 889. Gens hungarorum, retro ante saeculis inaudita a Scythicis regnis egressa est. Ex supradictis locis gens memorata, a finitimis sibi populis qui Peenaci vocantur a propriis sedibus expulsa est. Horum violentia effugati, valadicentes patriae iter arripiunt, et primo quidem Pannoniorum et Avarum solitudines penetrantes etc. Pertz. I. 601.

²⁾ 892. Ungaris etiam auxiliatoribus nuper in illas partes adventantibus. Pertz. V. 250.

követséget, pedig ekkor már Baldimér fia Simon uralkodott, kit a Logothéta Krum unokájának nevez.¹⁾

Legendaszerű dolog az is, mit a Fuldai krónikás az első keresztény fejedelem Mihály tanácsadásáról, s az előkészületekről ír, melyek után végre mégis kivívták a bolgárok a győzelmet.

A keletiek mélyen hallgatnak ezen beavatkozás felől. A nyugatiak pedig a Fuldai ellenében határozottan állítják, hogy, miután Mihál értesült, hogy fejedelmű utódja vissza akarja állítani alattvalóinál a pogány szokásokat, nem imádságot, bűjtölést vagy vezekélést rendel, hanem fegyvert ragad, a hadsereg élére áll — hűtlen fiát elfogja, megvakítja, börtönbe veti, s miután ifjabb fiának (Baldimérnek?) adta át a fejedelmi hatalmat, újra felölti szerzetes ruháját és megmarad a kolostorban élte fogytáig.²⁾ Bogorisz Mihály halálát Kün Géza gr. művében 907-re találjuk feljegyezve.³⁾ Ágyuk nélkül vívott egyetlen ütközetben, és csak egyik oldalról elesett 20 ezer lovas vitéz fölemlítése is, mintha nagyítás volna.

A Fuldai évkönyvek hiteles voltára vonatkozó ezen kitérés után befejezzük a bolgár háború időkoráról folytatott tárgyalást egy, az ezredévi ünneplés időpontját illető észrevétellel.

¹⁾ Erat Bulgariae princeps Baldimer Crumi nepos, pater Simeonis, qui postea rerum potius est. Sim. Log. c. VIII. p. 536.

²⁾ 844. anno Ludovicus III-o rex Bulgarum ad christianismum cum sua gente conversus, missis ad eum a sede apostolica ministris sacri ordinis, acceptis etiam a rege Ludovico subsidiis, adeo in fide solidatus, ut non multo post a filio majore in regnum ordinato, ipse abrenuntians saeculo, monachus factus sit. Cum filius ejus juveniliter agens ad gentilitatis cultum vellet redire, militiae cingulo et regio culta resumpto filium persecutus cepit, et oculis effossis eum in carcerem trusit. Et filio minore in regnum locato sacrum habitum recepit, et in eo usque ad finem vitae perseveravit. Annal. Magdeb. és 844-re Szigebert. Mindkét közleményt egybefoglaltuk.

³⁾ Codex quidam sec. XV-i Orationes S. Athanasii Alexandrini contra Armenos continet, quas anno 906 jussu principis bulgarorum Symeon episcopus Constantinus in vernaculam huius populi transtulit. Epilogum originalis codicis translator vel copista anno 907. scripsit, eodem sc. anno quo princeps Michael Boris obiit. Hic Boris Bulgares anno *etoh becti* in nomine patris et filii et spiritus sancti baptizavit. Amen. Relat. hung. II. 12.

Azon tudós férfiak számára, kik a Fuldai évkönyveket megbízható kőfőnek tartották, s a honfoglalás befejezett tényéről az intéző köröknek 1896-ban milléniumi ünneplést ajánlottak, ide iktatjuk utólagos megvitatás tárgyául azon évkönyvek 896-dikről szóló közlését, mely arról értesíti az olvasót, hogy a magyar uralom azon évben a Duna-jobbparti Pannoniára még ki nem terjedt volt. Mert a császár ama tartomány felségi jogát gyakorolja, midőn annak kormányzását saját hűbéres hercegeére Brazlavóra bizza. «Stipantibus vero iudem in partibus inter se conflictibus (a változó szeremesével folytatott bolgár háborút érti) imperator Pannoniam cum urbe Paludarum Brazlavoni duci *... in id tempus commendavit.*» Pertz. I. 413.

Pannoniát Arnulf magyapja Német Lajos is bírta: «Ludovicus filius Ludovici Pii anno ante mortem suam circiter XII-mo (864 körül) post festivitatem paschalem regnum suum inter filios suos divisit. Et Karolo(manno) dedit Baiariam Pannoniam Carentanum Boemiam Moraviam et Marchas Sclavos et Longobardos. Alberikféle Krónika 865-re.

Ezen most tárgyalt hadjáratokról szóló ellentétes tudósítások kiegyenlítése és fentartása teljes lehetetlenség, mert azokat számadatok támogatják. Ha például igaz, hogy a 888-ban kezdődött bolgár háború 889-ben véget ért; lehetetlen, hogy őseink azt 896-ban viselték volna. És megfordítva: ha a 896-i számítás kétségtelenül igazolt; tévedés, vagy épen szándékos hazugság, hogy Leó császár a magyarokat uralkodása harmadik évében szállította át a Dunán bolgár földre. Mert 886-tól számítva 896 nem harmadik, hanem tizedik esztendő. Döntőnk kell tehát a kettő közt, és a döntő ítéletet mondja ki a felhozott bizonyítékok hatása alatt maga a figyelmes olvasó. Mi örülünk, ha történettudósainknak ezen rendszeresebb anyaggyűjtéssel alkalmat adhattunk tudományos épületünk restaurálására vagy kibővítésére.

Ráadásul:

A magyarok lakóhelyei a IX-dik században.

Két észrevételt teszünk még befejezés előtt a honfoglalás előtti őshaza fekvésére s a megtelepedés időkorára nézve.

1.

Az első észrevétel Konstantín előadását illeti őseink Ételközbe költözéséről. »A turk nemzet hajdan a kozárok szomszédságában lakott három évig. Szétválasztá e két népet a besenyők előnyomulása. A magyarság ekkor kétfelé oszlott: egyik rész keletre — a másik Előd vezérlete alatt nyugatra Ételközbe vonult; azon öt folyó közére, melyen most a besenyő nép tanyázik. A folyók nevei: Baruch, Kubu, Trullus, Prut és Szeret.«¹⁾ E két utóbbi folyó Moldovára és Havasalföldre utal, honnan a IX-dik század vége felé Orsovánál a Traján-híd romjai tájékán megérkeztek őseink honunkba.

A besenyők ezen első támadása régi dolog lehet; mert Theofilosz császár uralkodása idején (829—42) már nem magyarok, hanem besenyők voltak a kozárok szomszédjai: »Kozárország kagánja és a Bég követséget küldének a császárhoz, hogy építtesse meg számukra a Sarkelnek (fejér háznak) nevezett erődöt. A vár a Don mellett fekszik, mely folyó elválasztja a besenyőket a kozároktól. 300 főnyi őrséget tartanak benne a kozárok, kiket időnként újabb őrseregek váltanak fel. Teljesíté a császár a követség kérelmét, és Petronást küldé a birodalmi hajórajjal, és Paflagónia kapitányával, hogy vigyék végbe a kívánt építést. Mivel pedig kő azon a vidéken nem volt, ő a folyó köves porondjából meszet készített, az agyag-

¹⁾ Turcorum gens olim juxta Chazariani habitabat; habitabant autem cum Chazaris annos tres. Turcorum exercitus devictus fuit (a Patzinactis) atque in partes duas divisus. Una quidem orientem versus, altera pars occidentem versus sedem posuit, cum voerodo suo Lebedia in locis Ateleuzu nuncupatis, quae nunc Patzinacitarum gens incolit. Primus fluvius Baruch appellatur, secundus Cubu, tertius Trullus, quartus Brutus, quintus demique Szeret. De adm. imp. c. 38.

földből pedig téglát égetett. És így végezte be, fáradságosan ugyan, de munkások sokasága mellett pompásan az erődítményt és visszatért hazájába.«¹⁾ Ekkor tehát a magyarok már nem a Don, hanem a fent említett öt folyó vidékein tanyáztak.

2.

Másik észrevétel, hogy a bolgár birodalom a IX. század első felében, nemcsak a Dráva-Száva-közre, hanem kiterjedt a mai oláhországi Duna bal partjára is. Őseink, kik már akkor Ungri nevet viseltek, közel laktak a Dunaparthoz, és olykor a bolgárokkal is szövöztek. Kiténik ez Georgius Monachus következő szövegéből: »Krum bolgár fejedelem bevév Drinápoly várost (814-ben), és tízezer férfi foglyot, a nőket nem számítva, áttelepíté a Dunán túl fekvő birtokaira. Vissza kíváná ezeket hozni Theofilosz a bizánti császár hazájokba, és hajókat küldé oda hogy szállítsák haza őket. A bolgárok gátolni akarák ezek haza térését, de a Makedók (görögök) megverék a bolgár sereget. A bolgárok ekkor az Ungrokhoz siettek, (προσσεβόμενοι τοῖς Οὐγγοῖς) közölték velök a csatavesztést, és hogy megérkeztek a hajók a telepesek átszállítására. Ott termettek tehát roppant sereggel a Húnok. Látván ezt a görögök könyezve felkiáltának: »Segíts minket Sz. Adorján Istene! és felkészülének a viadalra. A turkok így szólának: »Adjátok át nekünk minden vagyonotokat és menjetek a hova akartok.« Megtagadák a görögök e követelés teljesítését és három nap állának fegyverben harezra készen. Negyedik nap kezdének hajókra szállani. Látván ezt a turkok megtámadák őket, és küzdének velök öt órától fogva egész estig. Ekkor megfutamták a Makedók és üldözék az ellenfelet, másnap pedig el

¹⁾ Chaganus Chazariae et Pechus (s' H²) missa legatione imperatorem rogant ut castrum Sarkel nuncupatum ipsi adificet. Estque locus ad Tanaim fluvium, quo hinc inde Pacinaces et Chazari determinantur; ubi et Chazari trecenti communitatis vicibus stationem habent. Quia vero locus lapides non habebat, ex fluvii glareis calcem facit, exque subjecta humo lutum in lateres excoquens, ardua quidem molitione, laborantium tamen multitudine magnifice perfecto opere domum rediit. Cont. Th. Lib. III, p. 76.

akarának költözni onnan. Most újra előnyomulának a turkok, hogy megrohanják őket. A görögök élére áll a azonban egy Leó nevű ifjú a Gomoszli családból, ki később a szövetezett vitézek vezére vala, s vele más jeles vitézek; megütközének az ellenséggel és megfutamították őket. Visszatérének azután és hajóra szállva eljutának a császárhoz, ki fényes fogadtatásban részesíté őket. Megérkezének azután hazájokba Makedóniába. Huszonöt éves vala ekkor Vasziliosz.¹⁾ Vasziliosz császár született 813-ban, elhunyt 886-ban 73 éves korában. Történet tehát az idézett esemény 838-ban.

A magyarok közel laktak akkor a Dunához, vagy épen mellette, mert a megvert bolgár vezérnek nem maradt több napi ideje, az Ungrik-hoz jutásra, s ezekkel együtt az újra megjelenésre. Ha csak egy napot mulaszt is, a hajóra szállott görögök hült helyét találja. Másrésztől, a magyaroknak sem maradt idejük nagyobb sereg-gyűjtésre. Csak épen a közelben tanyázó csapatnak lehetett sietve megjelenie a telepések barmai lefoglalására. Azért retorikai anaxsisnek tartjuk a szerzőnél a »Hunorum turba innumerabilis« kifejezést. Leó császár

¹⁾ Cronus Adrianopolim coepit, transtulitque decem milia virorum non numeratis feminis, eisque trans Danubium sedes assignavit. A Theophilo missa navigia sunt, quae illos assumtos in urbem reducerent, Quo cognito Comes ipse (bulgarus) trajecit, ut eis bellum inferret. Macedones pugna congressi multam hostium dedere stragem. Cum autem (hostes) non possent Bulgarum trajicere, ad Ungros confluxerunt. Confestim igitur Unni innumerabili turba apparuerunt. At illi his visis cum lacrymis clamare: »Deus S. Adriani auxiliare nobis.« Et parabant se ad conflictum. Ad quos turci dixerunt: Date nobis omnem vestram substantiam, et profiteamini, quo vultis. Qui imperata facere nolentes triduo instructa acie in armis steterunt, quarta autem die in navigia ingredi coeperunt. Quo viso turci pugna congressi sunt ab hora quinta ad vesperam; versisque ipsis in fugam persecti sunt eos Macedones. In crastinum autem cum vellent recedere, apparuerunt cursus turci ut aciem conferrent, Surgens autem Macedonum junior Leo nomine ex Gomostorum familia, qui postea agnominis foederatorum princeps fuit (*Царьъ*), alique Macedonum celebres viri hostes fuderunt fugaruntque, ac reversi naves conscenderunt, atque ad imperatorem sese receperunt. A quo magnifice suscepti, in Macedoniam patriam suam reversi sunt. Erat Basilius annos circiter 25 natus. (*τὰ ἐτη αὐτοῦ κ'.*) Georgius Monachus, Hist. Ryz. post Theophanem p. 530—1. edit. Paris. 1685.

követeinek sem kellett a Prut és Szereth folyók vidékére fáradniok, hogy Árpád apínkat seregével a Dunán átkelésre hívják. Zonárasz nyiltan dunaparti lakosoknak nevezi a magyarokat, midőn azok még a Traján-híd romjaitól keletre tanyáztak: »Imperator turcos Istrum accolentes, qui et Ungari vocantur muneribus impulit, ut Bulgaros ulciscerentur.«

Átvesszi ezen nevezetes esemény leírását Georgiustól Leó Grammaticus csekély stílárís módosítással; és minkettejük szövegét összehasonlítva közli Kún Géza gr. idézett műve I. 131.—134. lapjain. Ezen helybeli kalauddal összefüggőleg tárgyalás alá veszi a tudós szerző az Etelközből, vagy Lebediából, a német északi tengerig terjedt magyar hadjáratot is — amaz ismeretes 862-re szóló betoldást a Hinkmár-féle évkönyvekben; és annak valószínűségét több felhozott példával igyekezik elfogadhatóvá tenni. »Vigintiduo annis post bellum illud Hungari, auctore Hincmaro Remensi, ex hac longinqua regione in ipsam Germaniam penetraverunt; de qua expeditione auctor noster ad annum 862, in hunc modum scribit«. Az idézett szöveg után pedig megjegyzi: »Nihil est quod miremur Hungaros ex Lebedia in ipsam Germaniam penetrasse; multa exempla habemus expeditionum equitum nonnadam longissimarum, qui ad instar procellae longinquas regiones peragrant, e. g. Hunorum Mongolorumque.

Ezen példák közt előfordul a Sangalleni nagyobb évkönyvek közlése is: »888. (889.) Et Arnulfus in regnum elevatur; in cuius temporibus Agareni in istas regiones primitus venerunt.« Ebből a tudós férfiú rablóbetörésre következtet Németországba: »Quid plura? Ipsi Hungari triginta annis post hanc expeditionem ex Atekkuzi rursus in fines Germaniae excurrerunt«. Sőt ezen állítás bizonyítására alkalmasnak tartja azon évkönyvek 893-diki tudósítását is: »892 (893) Arnolfus contra Maravenses pergebat, et Agarenos (Hungaros) ubi reclusi erant dimisit, quibus textus praecedentis verba »in cuius temporibus« diserte explicantur«. 135. l.

Pedig az első szöveg egyszerűen, az Etelközből kiköltözés alkalmával a Duna-Tisza közén végbement megtelepedést jelzi, és a mai fejtegetésünkben kimutatott, 889-re szóló honfoglalási időszak megerősítésére szolgál. A második szövegben pedig

az Árnulf által magyarokkal kötött szövetségen kívül egyebet nem találunk.

Ezen nem annyira félreértés, mint félremagyarázás oka az értékmérlegelés nélkül eszközölt válogatás; ellentétes évszámú adatok közt. A nyugati történetírók 896-diki bolgár háborúja és Konstantin 50—55 esztendeje 60 vagy 65 helyett (mi feledékenységi vagy másolati hiba is lehetett) annyira befolyásolta a kiegyenlítést erőltető történetbírárt, hogy az: »in istas regiones primitus venerunt« szöveg neki már nem is letelepedést hanem rabló betörést jelent.

Azon esztendő meghatározása, melyben a honfoglalás után először lépték át ősünk az új haza nyugati határát, méltó tárggyul jelenkezik újabb és tüzetesebb kronológiai fejtegetésre

Végre:

Egykor nehezteltük, ma helyeseljük egyik historikusunk, a múlt évtizedben támasztott, hírlapi lármáját, melylyel sikerült neki egy »Fontes historiae hungaricae« című latin munka akadémiai kiadását megszüntetni. Velünk jót tett akkor, mert fölmentett több évre tervezett folytatás fáradtságától, az akadémiát pedig és az olvasó közönséget megkímélte a haszontalannak bélyegzett műre teendő költségtől. Történettudományunk gyarapodásán sem esett kár, mert imé anyanyelven közzöltünk egyet-mást a kiadatlan latin »disquisitiók« tartalmából. A külföldiek pedig — ha ilyesminek hasznát akarják venni — tanuljanak magyarul.